

Koersen op de kracht van krimpgebieden

Veranderende bevolkingssamenstelling door vergrijzing en ontgroening zetten vitale onderdelen van de samenleving onder druk. Hoe organiseren je dat de kwaliteit van leven behouden blijft in de dunbevolkte gebieden van Fryslân? In dit essay zoeken Marijn Molema en Wilma de Vries, onderzoekers van het Fries Sociaal Planbureau, naar een antwoord op deze vraag. De behoeften van de moderne dorpsamenleving zijn als een permanente balanceeroefening. Aan de ene kant moeten we aansluiten bij het dorps, bij de lokale leefwereld. Aan de andere kant moeten we de dorpsamenleving soms naar een hoger schaalniveau tillen. Dat vraagt om een afscheid van de geïdealiseerde beelden en een rolvaste overheid.

Via het Friese filmarchief kun je dorpsfilms uit de jaren vijftig en zestig bekijken. De beelden tonen ons het alledaagse leven, met schoolpleinen, het verenigingsleven en ouden van dagen die zich verzamelen in brei- en biljarclubs. De dorpsfereries in zwart-wit stralen dynamiek uit. Wat zeggen ons de beelden als we een vergelijking maken met het heden?

Nader beschouwd laten ze ons beseffen dat dynamiek niet een op een met materiële verworvenheden samenhangen. De discussie over de toekomst van het platteland wordt voor een groot deel bepaald door de beschikbaarheid van voorzieningen voor onderwijs, zorg en dagelijkse boodschappen. Toegegeven: het schoolgebouw is een bakken, ook in de dorpsfilms uit het filmarchief. De spelende kinderen vrolijkten de kijker niet alleen op, ze symboliseren ook de toekomst van de lokale gemeenschap. Maar de historische dorpsfilms leren ons ook dat je plezier, sociale samenhang en vitaliteit kunt beleven zonder moderne zwenkbanken en multifunctionele accommodaties. Ook zonder materiële overdaad straalt de dorpsamenleving dynamiek uit.

Terugkijkend vormen de jaren tussen pakweg 1950 en 1970 een uitzonderlijke periode in onze geschiedenis. De atmosfeer stond bol van het vooruitgangsgedoe. Industrietijd en agrarisch konden we nog ongebreidel groeien, milieuzorgen en klimaatopgave bestonden nog niet. Iedereen ging erop vooruit. De bevolking groeide voortdurend, ook op het platteland. Maar vanaf halverwege de jaren zestig daalde het gemiddeld aantal kinderen per vrouw van ruim drie naar anderhalf nu. In 1965 werden ieder jaar nog 20 kinderen geboren op elke 1000 inwoners van Nederland. Vijftien jaar later was dit geboortecijfer bijna gehalveerd naar 12. Aan het einde van de jaren zestig groeide ook het milieubewustzijn dat langzaam maar zeker het idee van ongeremde groei onderuit haalde.

Terugkijkend is het dynamische dorpsleven uit de naoorlogse decennia een korte en krachtige periode geweest. Maar de beelden werken nog wel in geïdealiseerde vorm door. Zo evenwichtig is dat dorpsleven echter nooit geweest. Want het (Friese) platteland was voor een groot deel een emigratiegebied. De migranten waren vaak jonge mensen die elders een opleiding en een baan vonden. Gedurende de twintigste eeuw tot aan de dag van vandaag trokken er meer mensen weg dan dat zich er vestigden. Dit negatieve migratiesaldo werd tot recent gecompenseerd door natuurlijke aanwas. De baby's compenseerden de wegtrekkende migranten. Maar vanaf de jaren zeventig worden er steeds minder kinderen geboren en vooral in de huidige eeuw is er een sterke daling. Het gevolg is een netto krimp van de bevolking in met name het noorden van Fryslân. De trendbreuk gaat diep: na anderhalf eeuw van een groei, krimpt de bevolking daar nu. Volgens prognoses zal heel Fryslân krimpen, zelfs Leeuwarden op termijn.

Krimpbeleid

De reactie op deze trendbreuk was krimpbeleid, op touw gezet door rijk en decentrale overheden. Het krimpbeleid maakte vanaf 2009 experimenten mogelijk gericht op de openbare ruimte, zoals het tegengaan van verpaupering en de herstructurering van woonwijken. Sinds 2016 zijn landelijk negen krimpgebieden (waaronder Noordoost-Friesland) en elf anticipatiegebieden (waaronder Noordwest-Friesland, de Wadden en Zuidoost-Friesland) aangewezen op basis van de verwachte huishoudensdaling. Er werd financiële ondersteuning geboden en ingezet op maatwerk per regio. Naast de nutsvoorzieningen en de openbare ruimte kwam aandacht voor 'economische vitaliteit en arbeidsmarkt'. Dit beleid loopt in 2020 schiet af. Ook de provincie Fryslân wil zijn opgaven ten aanzien van leefbaarheid aanscherpen. Deze beleidsontwikkelingen zijn aanleiding voor de vraag hoe we tegen bevolkingskrimp moeten aankijken, en of de rol van de overheid moet veranderen.

Uitgangspunt wat ons betreft is een dieper historisch besef dat we niet meer terug kunnen naar een verleden met geïdealiseerde beelden van een dynamisch dorpsleven. In de afgelopen vijftig jaar is de bevolkingsopbouw veranderd, evenals de economische structuur waardoor het platteland minder als een werkgemeenschap gezien kan worden. Niettemin vestigden zich in de dorpen ook niet-agrarische werkgelegenheden, vooral in de diensten maar ook in de industriële sector. Verder nam de mobiliteit enorm toe, waardoor veel dorpsbewoners hun werk vonden in de grotere kernen en steden. Het besef

taat is dat de dynamiek veranderd is, wat niets afdoet aan de boodschap van de dorpsfilms: het gaat om de vitaliteit van een gemeenschap en het leiden van een gelukkig leven. Dit moet het ijkpunt voor de toekomst zijn.

Met de sterke sociale samenhang, de ruimtelijke kwaliteiten en de bovengemiddelde gelukbeleving heeft Fryslân veel te bieden. Maar een voorwaarde voor een vitale gemeenschap is dat deze een zekere massa heeft. Door de vergrijzing komen vitale onderdelen van de samenleving onder druk te staan. Hoe organiseren je dat de kwaliteit van leven behouden blijft, hoe organiseren je de dorpsamenleving van de 21e eeuw?

Het antwoord ligt in een permanente balanceeraact. Enerzijds moet kleinschalig gedacht worden, vanuit een specifieke dorpsamenleving. Biedt ruimte aan dorpselingen of nieuwkomers met realistische nieuw- of verbouwplannen. Mensen uit kleine kernen die een nieuw- of verbouwing ambiëren moeten niet gedwongen worden naar een grotere plaats te verhuizen, omdat in kleine kernen niet meer wordt gebouwd. Maar maak die plannen niet te groot, laat het aansluiten bij het lokale en kleinschalige. Neem dit soort plannen eventueel mee in dorpsvisies, waarin inwoners samen hun ideale toekomst onder woorden brengen.

Anderzijds is de dorpschaal te klein geworden voor een gemeenschap die zijn vitaliteit deels ontleent aan scholen, verenigingen, dorpshuizen etcetera. Het besef daarvoor is weliswaar doorgedrongen, maar het afscheid nemen van geïdealiseerde beelden kost tijd. We kunnen de kritische massa alleen behouden als we een deel van de samenleving organiseren op een hoger en regionaal schaalniveau. Dat betekent regionale keuzes voor voorzieningen in de sociale, culturele, educatieve en commerciële sfeer. Praktijkvoorbeelden laten zien dat regionale concentratie kan, mede gesteund door de toenemende mobiliteit. Het verdwijnen van voorzieningen is alleen een probleem voor inwoners die minder mobiel zijn. Deze kwetsbare groep mag niet buiten de boot vallen, hier moet ons creatieve vermogen op gericht zijn.

Overheidsrollen

Zowel het dorps als het regionale kan niet zonder de inwoners. Wij pleiten voor een sterke bottom-up benadering waarin de eigen kracht van de inwoners van een gebied de toon aan geeft. Tegelijkertijd zijn er een aantal overheidsrollen. We noemen er drie. Ten eerste is de overheid afwisselend waakhond en keffertje als het gaat om democratie. De overheid probeert lokale initiatieven zo goed mogelijk te ondersteunen. Maar in de afgelopen jaren zijn ook kritische geluiden ontstaan. Initiatieven van onderop blijken vaak getrokken te worden door inwoners met een goed netwerk en veel kennis. Deze bureaucratisch vaardigen weten hun weg te vin-

Meer dan voorheen zouden politici, beleidsmakers en bestuurders erop toe moeten zien dat toekomstplanning inclusief gebeurt. Zoveel mogelijk burgers en organisaties moeten de kans krijgen mee te denken en beslissen

den. Het risico is dat het gat tussen deze actieve voortrekkers en de rest van de samenleving te groot wordt. Meer dan voorheen zouden politici, beleidsmakers en bestuurders erop toe moeten zien dat toekomstplanning inclusief gebeurt. Zoveel mogelijk burgers en organisaties moeten de kans krijgen mee te denken en beslissen. Dit noemen we de waakhondfunctie. Als keffertje kan de overheid ook anderen aanjagen om te participeren in discussies en processen van collectieve

Marijn Molema

Dr. Marijn Molema is Programmaleider leefbaarheid bij het Fries Sociaal Planbureau.

Wilma de Vries

Drs. Wilma de Vries is onderzoeker op het gebied van leefbaarheid en bevolkingsontwikkelingen bij het Fries Sociaal Planbureau.

besluitvorming. Het kan dan gaan om jongeren of andere doelgroepen die vaak niet uit zichzelf meedoen aan collectieve processen.

De tweede overheidsrol is die van stimulator. In eerste instantie gaat het om financiële stimulansen via subsidies en fondsen. Het is wat plat, maar geld is in veel gevallen cruciaal om plannen tot uitvoering te brengen. De rijkssoevereintieit zou een transitiefonds kunnen instellen voor dunbevolkte gebieden, en bevolkingskrimp mee kunnen laten wegen in de verdeling van het gemeentefonds. Stimuleren kan ook met kennis en capaciteit. De provincie onderhoudt een mooie infrastructuur van ondersteunende organisaties zoals Dorpswerk op het sociale en YnBusiness op het economische vlak. Het Iepen Mienskipspflans ondersteunt op een tamelijk laagdrempelige manier veel kleinere initiatieven in de provincie. Aan subsidies zou de overheid criteria kunnen stellen, zoals lokaal wat kan en regionaal wat moet. Met subsidievoorwaarden kan de overheid de juiste stimulansen aanbrenge.

Ten derde is er de klassieke taak van de overheid om te zorgen voor een infrastructuur toegerust is op de wensen van deze tijd. Dat wil bijvoorbeeld zeggen snel internet waardoor inwoners volop mee kunnen doen aan de online wereld die door de coronacrisis in een stroomversnelling is geraakt. Verder zijn goede wegen een belangrijke voorwaarde voor een samenleving waarin mobiliteit verder reikt dan de grenzen van het dorps. Dat betekent ook dat de infrastructuur aangepast moet worden aan nieuwe vormen van vervoer zoals bijvoorbeeld de e-bike en de speed-deck. De opkomst van deze vervoersmiddelen, die bovendien nog schoon

Ten derde is er de klassieke taak van de overheid om te zorgen voor een infrastructuur toegerust is op de wensen van deze tijd. Dat wil bijvoorbeeld zeggen snel internet waardoor inwoners volop mee kunnen doen aan de online wereld

zijn ook, vragen om routes zonder te veel obstakels en fietsnelwegen. Verder is een goede openbaarvervoer-verbinding met de rest van Nederland van belang. De aanleg van de Lelijnen is hierbij van belang. Ook inwoners van Fryslân gaan voor werk of vrijetijd regelmatig de provincie uit en het geeft meerwaarde aan het wonen als dit zo snel en efficiënt mogelijk kan. Bovendien kan een goede bereikbaarheid per OV ook een boost geven aan Fryslân als vestigingsgebied voor mensen die hier graag willen wonen, maar regelmatig voor bijvoorbeeld hun werk naar de Randstad moeten afreizen.

Tot slot

De komende jaren zullen alle zieleu bijgezet moeten worden, in co-creatie tussen burgers en overheden, om ook dunbevolkte gebieden in Fryslân aantrekkelijk te houden voor wonen en leven. De waarden van rust en ruimte en een grote mate van sociale samenhang kunnen daarbij in het voordeel werken, zoals de coronatijd voorzichtige laat zien. Overheden zouden inwoners de ruimte moeten geven, en soms moeten activeren, om met initiatieven te komen die aansluiten bij hun eigenziet wensen en behoeften. De overheid kan ook stimuleren met fondsen. Haar klassieke taak, het zorgdragen over goede infrastructuur, blijft actueel in een tijd van nieuwe mogelijkheden op het gebied van thuiswerken en mobiliteit. Zeker is dat als er nu een film van het dorpsleven wordt gemaakt, deze er heel anders uit zal zien dan de oude films uit de jaren vijftig en zestig van de vorige eeuw.